

НАПРЯМКИ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНСІЙНИХ СИСТЕМ В РОЗВИНУТИХ КРАЇНАХ

Вступ

Майже всі розвинуті країни світу мають пенсійні системи з розподільчими елементами. За прогностичними розрахунками в недалекому майбутньому відбудеться збільшення навантаження на економіку розвинутих країн в зв'язку з підтримкою ними розподільчих пенсійних систем, про що свідчить динаміка майбутніх видатків на пенсійне забезпечення у відсотках до ВВП (таблиця 1).

Таблиця 1 - Прогноз розвитку стану пенсійних систем в розвинутих країнах світу

Країна	Роки				
	1995	2000	2010	2030	2050
Великобританія					
Коефіцієнт залежності	0,37	0,37	0,40	0,48	0,48
Питома вага витрат на пенсійне забезпечення в ВВП, %	4,5	4,5	5,2	5,5	5,0
Балансуюча ставка внеску, %	6,4	6,4	6,8	6,9	5,0
США					
Коефіцієнт залежності	0,24	0,23	0,24	0,40	0,44
Питома вага витрат на пенсійне забезпечення в ВВП, %	4,1	4,2	4,5	6,6	7,1
Балансуюча ставка внеску, %	9,1	8,8	8,6	15,0	15,9
Германія					
Коефіцієнт залежності	0,44	0,48	0,5	0,83	0,83
Питома вага витрат на пенсійне забезпечення в ВВП, %	11,1	11,5	11,8	16,5	18,4
Балансуюча ставка внеску, %	22,6	25,0	24,7	41,1	41,6
Франція					
Коефіцієнт залежності	0,40	0,39	0,42	0,63	0,71
Питома вага витрат на пенсійне забезпечення в ВВП, %	10,6	9,8	9,7	13,5	14,3
Балансуюча ставка внеску, %	24,3	23,2	24,2	37,7	41,2
Італія					
Коефіцієнт залежності	0,77	0,83	0,71	1,11	1,43
Питома вага витрат на пенсійне забезпечення в ВВП, %	13,3	12,6	13,2	20,3	21,4
Балансуюча ставка внеску, %	42,6	45,5	40,4	61,9	68,2
Швеція					
Коефіцієнт залежності	0,39	0,37	0,4	0,56	0,53
Питома вага витрат на пенсійне забезпечення в ВВП, %	11,8	11,1	12,4	15,0	14,9
Балансуюча ставка внеску, %	14,8	14,1	14,0	15,9	12,8
В середньому в розвинутих країнах					
Коефіцієнт залежності	0,39	0,37	0,40	0,56	0,53
Питома вага витрат на пенсійне забезпечення в ВВП, %	9,2	9,0	9,5	13,0	13,5
Балансуюча ставка внеску, %	13,7	14,1	13,8	21,5	22,6

Прогнозні розрахунки функціонування розподільчих пенсійних систем 6 країн членів Організації економічного співробітництва та розвитку показали, що витрати на виплати пенсій з 2030 року будуть

становити більше 10% ВВП для всіх країн даної групи, крім Великобританії та США, де значну роль відіграє накопичувальне пенсійне забезпечення [1, 37]. В зв'язку з демографічними змінами буде збільшуватися коефіцієнт залежності, значення якого в середньому зросте в 2050 році до 0,52, тобто одного пенсіонера своїми внесками повинні будуть забезпечувати 2 працюючі особи. Найбільший рівень навантаження на працююче населення складеться у Франції (0,71), Німеччині (0,83), а в Італії (1,43) взагалі прогнозується загрозна ситуація. Всі країни будуть змушені підвищувати розмір внесків до солідарної пенсійної системи, щоб підтримувати її збалансованість.

Результати проведеного аналізу свідчать, що в майбутньому розподільча пенсійна система може стати високо затратною для суспільства та непомірним тягарем для економіки навіть розвинутих країн. Не дивлячись на це, ліквідувати розподільчу пенсійну систему не можна, так як вона виконує роль соціального стабілізатора в суспільстві, тому виникає необхідність в пенсійному реформуванні.

Різні аспекти пенсійного реформування розглядаються у працях вітчизняних та зарубіжних науковців. Значний внесок у формування національної концепції пенсійного забезпечення зробили І. Басанцев, С. Березіна, Д. Богиня, І. Бондар, Н. Борецька, М. Віннер, В. Геєць, В. Гордієнко, Ю. Драбкіна, Ю. Діденко, Б. Зайчук, М. Кім, Е. Лібанова, Б. Надточій, В. Новіков, Ю. Палкін, С. Сивак, Б. Сташків, Н. Тихоненко, О. Хмелевська, А. Чернова, Л. Яковенко, В. Яценко та інші. Але актуальність проблем, що стосуються створення нової пенсійної системи в умовах ринкових перетворень, яка б найкращим чином відповідала сучасним потребам українського суспільства, вимагає вивчення та всебічного аналізу досвіду розвинутих країн.

Метою дослідження є вивчення напрямків реформування пенсійних систем в розвинутих країнах світу, а також можливостей його використання в Україні, теоретичне обґрунтування рекомендацій щодо побудови нової системи пенсійного забезпечення у трансформаційній економіці, адекватної ринковому середовищу.

Методи та результати

Національні пенсійні системи принципово відрізняються по структурі, тобто долі окремих організаційно-правових форм в загальній системі пенсійного захисту. В більшості розвинутих країн, пенсійна система складається з трьох рівнів, така структура рекомендована ЄС, МОП та МВФ. Перший рівень повинен запобігати бідності в похилому віці за допомогою надання мінімальних пенсій, другий – замінювати втрачений дохід та підтримувати допенсійний рівень життя людини через обов'язкові професійні пенсії, третій – добровільне приватне пенсійне забезпечення. Але саме поняття «рівень» в різних країнах набуває своєї національної специфіки.

В розвинутих країнах світу пенсійні системи мають основний рівень, що є розподільчим та додатковий, що базується на солідарному чи накопичувальному механізмі. Важко знайти хоча б дві країни з однаковими пенсійними механізмами.

Щодо організації солідарного державного рівня, то може бути побудований з використанням однієї з двох концепцій.

Перша концепція базується на класичній бісмарковській моделі, що передбачає тісний зв'язок розмірів пенсії та величини заробітної плати, з якої здійснювалися внески. В такій пенсійній системі для більшої частини населення державна пенсія є достатньо високою та дозволяє зберегти значну частину доходу, який отримувався в період трудової діяльності, тому потреба в розвитку професійного додаткового та особистого пенсійного страхування є відносно не висока. Для країн, що використовують дану концепцію основною в структурі пенсійної системи виступає обов'язкове пенсійне страхування, інші форми мають допоміжне значення. До даної групи країн можна віднести: Німеччину, Австрію, Іспанію, Італію, Францію та США. Рівень перерозподілу, а відповідно і ступінь солідарності в державних пенсійних системах цих країн є різним, залежно від того на основі яких факторів розраховується пенсія. Так в США, завдяки регресивній формулі, кошти перерозподіляються на користь низькооплачуваних працівників, в Німеччині, Франції, Італії та Іспанії розмір пенсії напряму залежить від попередніх заробітків та наявного страхового стажу.

Друга концепція базується на моделі Беверіджа, що виходить з пріоритетності мінімального рівня забезпечення для всіх громадян. В країнах, що її дотримуються, державні пенсії встановлюються в мінімально фіксованих розмірах, що в свою чергу обумовлює потребу в додатковому пенсійному забезпеченні для осіб з відносно високим рівнем доходів, яка реалізувалася шляхом бурхливого розвитку додаткових добровільних приватних пенсійних систем та особистого пенсійного страхування. До даної групи країн можна віднести Данію, Нідерланди, Швейцарію, Великобританію, Швецію та Австралію [2, 124].

Не зважаючи на спільні риси пенсійних систем даних країн, між ними є і ряд відмінностей. В цих країнах введено базові пенсії, які виплачуються всім громадянам пенсійного віку в фіксованому розмірі, за рахунок коштів державного бюджету, хоча використовуються різні способи для визначення їх розміру (в Великобританії, Ірландії – тривалість роботи, в Нідерландах, Данії, Швеції – від тривалості проживання в країні, в Австралії – від рівня нужденності пенсіонера). Додаткові пенсійні системи мають обов'язковий характер, але якщо в Австралії воно здійснюється лише в приватних пенсійних фондах, в Швеції на державному рівні на основі умовно-накопичувальних рахунках, то в Великобританії працівник сам може обрати в якій з систем додатково страхування державній чи приватній йому приймати участь.

Проведемо порівняльний аналіз варіантів можливих параметрів пенсійних систем в розвинутих країнах:

1. Серед різноманіття пенсійних систем в розвинутих країнах можна виділити дві основні моделі: універсальні та страхові пенсійні системи.

В універсальних пенсійних системах, які характерні для Великобританії, Данії, Ірландії та Швеції, розмір більшості базових пенсій не залежить від попереднього заробітку. Пенсія виплачується за умови виконання ряду вимог (певний строк проживання в країні, сплата страхових внесків протягом визначеного часу і т. д.).

В страхових пенсійних системах розмір пенсії залежить від попередніх внесків та стажу. Така система характерна для більшості країн Європейського Союзу: Німеччини, Франції, Італії, Іспанії, Бельгії, Греції.

В останні роки відбувається зближення двох даних моделей, в зв'язку зі світовими інтеграційними процесами та рядом кризових явищ в пенсійних системах. Це проявляється, з одного боку, в тому, що ряд країн, які дотримуються принципу універсальності пенсійних виплат, прийняли законодавство про створення системи пенсійного страхування, що буде залежати від страхових внесків (Швеція), або надали обов'язків характер системам обов'язкового пенсійного страхування (Великобританія). З іншого боку, спостерігається процес поступової універсалізації страхових пенсійних систем, з тим щоб, забезпечити всім пенсіонерам адекватний прожитковий мінімум [3, 79].

2. Ступінь охоплення населення пенсійним захистом

Для універсальних пенсійних систем характерним є всезагальне охоплення населення країни пенсійним захистом. Пенсії виплачується майже всім громадянам, що проживають на території країни.

В страхових пенсійних системах коло осіб, що підлягає обов'язковому пенсійному страхуванню, є обмеженим та має різні варіанти. Так в одних країнах обов'язковому пенсійному страхуванню підлягають лише наймані працівники, в інших – все зайняте населення (наймані працівники та самозайняті особи).

3. Пенсійний вік

Спостерігається тенденція до впровадження однакового пенсійного віку для обох статей та поступове його підвищення до 65-67 років. При цьому середній період життя на пенсії для жінок становить 20%, а для чоловіків – 11% від загальної тривалості життя (таблиця 2). Передбачається можливість достроково виходу на пенсію зі зменшення її розміру, або навпаки відстрочення пенсії зі зростанням її розміру.

Таблиця 2 - Вік виходу на пенсію та середня тривалість життя у деяких європейських країнах та країнах СНД

Назва країни	Пенсійний вік		Середня тривалість життя		Життя на пенсії у % до середньої тривалості життя (коефіцієнт дожиття)	
	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки

1	2	3	4	5	6	7
Болгарія	60 (з 2009)	63	76	69	21	9
Великобританія	65 (з 2020)	65	81	76	20	14
Вірменія	63	63	72	65	13	3
Грузія	65 (з 2013)	65	77	70	16	7
Данія	67	67	80	75	16	11
Естонія	63 (з 2016)	63	78	66	19	5
Казахстан	58	63	67	56	13	0
Киргизстан	58	63	67	59	13	0
Латвія	62	62	76	66	18	6
Литва	60	62,5	78	66	23	5
Молдова	57	62	71	64	20	3
Польща	60	65	79	71	24	8
Румунія	60 (з 2015)	65 (з 2015)	76	68	21	4
Словаччина	62	62	78	70	21	11
Словенія	61	63	81	73	16	14
Туреччина	58	60	73	69	21	13
Угорщина	62	62	77	69	19	10
Україна	55	60	73	62	25	3
Чехія	57-61	62	79	73	25	15
Середній показник	х	х	х	х	19	8

4. Розмір внесків

Загальний розмір страхових внесків до обов'язкової державної пенсійної системи в розвинутих країнах є достатньо різним від 7% в Канаді до 32,7% в Італії, середній показник становить 18% (таблиця 3).

Таблиця 3 - Тарифи внесків на фінансування пенсійних систем в різних країнах світу

Країна	Тарифи внесків, %		
	Робітник	Роботодавець	Разом
Розвинуті країни			
Австрія	10,25	12,55	22,8
Бельгія	7,8	8,86	16,36
Великобританія	10,0	12,2	22,2
Греція	6,67	13,33	20,0
Ісландія	4,0	8,5	12,5
Італія	8,89	23,81	32,7
Канада	3,5	3,5	7,0
Люксембург	8,0	8,0	16,0
Нідерланди	17,9	6,95	24,85
Німеччина	9,6	9,6	19,2
США	6,2	6,2	12,4
Фінляндія	5,55	19,0	24,55
Франція	6,55	8,2	14,75
Швейцарія	4,2	4,2	8,4
Швеція	1,0	19,03	20,03
Японія	8,7	8,7	17,4
Країни, що розвиваються			
Албанія	10,0	26,0	36,0
Аргентина	11,0	16,0	27,0

Болгарія	6,9	22,1	29,0
Південна Корея	3,0	6,0	9,0
Туреччина	9,0	11,0	20,0
Країни з перехідною економікою			
Казахстан	10,0	–	10,0
Латвія	10,0	10,0	20,0
Польща	24,0	–	24,0
Росія	16,0	14,0	30,0
Румунія	0	22,5	22,5
Словаччина	5,9	20,6	26,5
Словенія	8,85	15,5	24,35
Угорщина	2,0	18,0	20,0
Україна	2,0	33,2	35,2
Чехія	6,5	19,5	26,0

В більшості проаналізованих країн, внески сплачуються майже порівну робітниками та роботодавцями, в ряді країн роботодавці сплачують внески на порядок більші ніж робітники, і лише в одній країні протилежна ситуація. Середній розмір внесків до пенсійної системи становить 5-10% для робітників та 10% для роботодавців.

5. Порядок оподаткування пенсії:

Обкладається повністю (Бельгія, Данія, Іспанія, Італія, Нідерланди, Португалія, Австрія, Фінляндія)

Частково (в Германії надбавки до пенсії, в Англії пенсія, крім надбавок на утриманців, в Греції є пільги для інвалідів).

6. Пільги, що надаються пенсіонерам:

В Швеції доплата на ведення домогосподарства, в Італії – пенсіонерам, що не мають приватних заощаджень, в Фінляндії – за немічність. В більшості країн здійснюються доплати особам старшим 80-ти років, безкоштовне користування суспільним транспортом [4, 52].

7. Індксація пенсійних виплат

Можуть використовуватися різні методи індексації пенсій у відповідності до динаміки економічного розвитку: на основі динаміки споживчих цін (Великобританія, Швеція, США); на основі динаміки заробітної плати (Австрія, Германія, Франція, Нідерланди); змішаний, на основі динаміки двох вище згаданих факторів (Данія, Італія).

Індксація пенсій в основному проводиться 1-2 рази на рік (таблиця 4).

Таблиця 4 - Методи та частота індексацій пенсій в деяких розвинутих країнах світу

Країна	Частота індексації	Метод індексації
Австрія	1 раз в рік	По індексу заробітної платні
Великобританія	1 раз в рік	По індексу споживчих цін
Германія	1 раз в рік	По індексу заробітної платні
Данія (базові пенсії)	2 раз в рік	По індексу споживчих цін та індексу заробітної платні

Італія	2 раз в рік 1 раз в рік	По індексу споживчих цін По індексу заробітної платні
Нідерланди	2 раз в рік	По індексу заробітної платні
США	1 раз в рік	По індексу споживчих цін
Франція	2 раз в рік	По індексу заробітної платні
Швеція	1 раз в рік	По індексу споживчих цін

Зіткнувшись з викликом глобалізації, проблемою старіння та високим рівнем безробіття, які зумовлюють фінансовий тягар на солідарну пенсійну систему деякі заможні демократії (Данія – 1983 рік, Нідерланди та Швейцарія – 1985 рік, Великобританія – 1988 рік, Австралія – 1991 рік, Швеція – 1996 рік) запровадили системи обов'язкового накопичення. Більшість з них створили комбіновану систему, яка складається із солідарної системи та накопичувальних схем. Інша група розвинутих країн Австрія, Іспанія, Італія, Німеччина, Франція та США концентрують увагу на вдосконаленні своїх солідарних систем і підтримці схем добровільного накопичення, а не на розробленні системи обов'язкового накопичення [5, 15].

Висновки

Таким чином, вибір напрямку реформування пенсійних систем залежить від таких факторів, як характер демографічної ситуації в країні, особливостей пенсійної системи, що склалася в країні, пануючого в суспільстві уявлення про соціальну справедливість та політичних міркувань. Дане твердження стосується і розвинутих країн. Так для Германії та Франції ефективною мірою реформування має стати не підвищення рівня внесків, бо вони і так значні, а зниження великого коефіцієнта заміщення. В Великобританії та Швеції навпаки можливості трансформації пенсійної системи пов'язані з підвищенням розміру внесків. Для країн, де низький пенсійний вік, наприклад в Італії, слід його підвищити.

Враховуючи все вище сказане, Україні під час реформування пенсійної системи слід враховувати наступні моменти:

1. Поступово підвищити пенсійний вік для жінок до 60 років, оскільки він найнижчий серед Європейських країн та країн СНД;

2. Поступово зменшити сумарні тарифні внески до Пенсійного фонду до 30,0 %, але з іншим перерозподілом страхових внесків між робітниками та роботодавцями. Робітники повинні сплачувати до пенсійного фонду 5-10 % від заробітку.

3. В зв'язку з проблемою старіння та високим рівнем безробіття, які зумовлюють фінансовий тягар на солідарну пенсійну систему запровадити комбіновану систему, яка складається із солідарної системи та системи обов'язкового накопичення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Малютина М. С. Анализ устойчивости распределительных пенсионных систем в условиях старения населения // Вестник Московского университета. Серия 6. Экономика. – 1999. – № 4. – С. 34-44.
2. Кривошекова Е., Окунева Е., Окунев В. Обязательное страхование: теория и практика российской пенсионной реформы// Вопросы экономики. – 2006. – № 6. – С. 120-135.
3. Антропов В. В. Системы пенсионного обеспечения в странах ЕС// Труд за рубежом. – 2006. – № 3. – С. 78-94.
4. Новиков А. Пенсионные системы западных стран – опыт, который можно позаимствовать // Человек и труд . – 2005. – № 11. – С. 51-57.
5. Пенсійне забезпечення в світі // Банківський аудитор. – 2007. – № 6. – С. 14-18